

T. e. n. Piriyeva Sevil
Ankara Universiteti
Dil-Tarix, Coğrafiya fakulteti, Ankara

AZƏRBAYCAN XALQ CÜMHURİYYƏTİ DÖNƏMİNDƏ AXISKA BÖLGƏSİNDƏ İCTİMAİ-SİYASİ VƏZİYYƏT, AZƏRBAYCANIN AXISKA TÜRLƏRİNƏ YARDIMI (1918-1920)

Açar sözlər: Azərbaycan, Cümhuriyyət zamanı, Ahıskalı Türklər, ziyalılar, qaçqın.
Anahtar kelime: Azərbaycan, Cümhuriyyət dönemi, Ahıskalı Türklər, aydınlar, destek.
Key words: Azerbaijan, during the republic, the Ahisha turks, the intellectuals, care.
Ключевые слова: Азербайджан, республиканский период, Ахалцыхские турки, ученые, поддёржка

Giriş

Ahıska türkləri Azərbaycanda məskunlaşdığı bütün dövrlərdə nə milli azlıq, nə də etnik qrup kimi mənəvi ayrı-seçkiliyə məruz qalmamışlar. Bu ilk öncə azərbaycanlılarla ahıskalıların türk mənşəli olması ilə bağlıdır. Azərbaycanda azlıq təşkil edən etnoslar həmçinin Ahıska türkləri aborigen əhali tərəfindən daim himayə edilmişdir. Həmçinin tarixən formalaşmış Türkiyə-Azərbaycan münasibətləri də onların yerli əhali tərəfindən səmimi qəbul olunmasına psixoloji cəhətdən az təsir etməmişdir. Azərbaycan türklərinin mühitində ahıskalıları qarşılıqlı təsir şəraitində öz mədəniyyətlərini qoruyub saxlaya bilməmişlər. Doğrudan da, eyni mənşəyə malik olan bu iki türk qövminin arasında heç bir problem olmamışdır. Əksinə, ən ağır məqamında, tarixin ağır dövrlərində onlar bir-birinə dayaq durmuşlar. Son dövrün hadisələri də bunu təsdiqləyir. Və bütövlükdə bu iki xalq böyük türk mədəniyyətinin inkişafına xidmət etsələr də, ayrılıqda özünəməxsusluqlarını da qoruyub saxlaya bilməmişlər.

1918-ci il oktyabrın 30-da Türkiyə üçün ağır şərtlərlə nəticələnən «Mudros» sazişi ahıskalıların taleyində ağır iz buraxdı. Qars, Ərdahan, Batum, Naxçıvan, Ahıska, Ahıləkək, Ağbaba, Borçalı türkləri demək olar ki, öz mübarizələrində Türkiyənin maddi-mənəvi yardımından məhrum oldular. Lakin yerli türk əhalisi hüriyyət və istiqlal mübarizəyə bayrağını yerə qoymadı, birləşməyə, təşkilatlanmağa üstünlük verdilər. Bu qətiyyətli hərəkət sayəsində «Ahıska Hökuməti-Müvəqqəti» Araz-Türk Hökuməti, «Qars İslam Şurası», «Milli Şura Hökuməti» və nəhayət «Cənubi-Qərbi Qafqaz Hökuməti Müvəqqəti-Milliyəsi» adlanan türk respublikaları qurulur [1, s. 28]. Əlamətdar haldır ki, həmin respublikalar Qarsın, Ahıskanın, Çıldırın, Ərdahanın, Naxçıvanın, Poshofun ruslardan xilas olunmasında iştirak etmişlər. Bunlar hamısı yeni şəraitə bərişə bilməyərək Rusiyanın işğalçılıq siyasətinə qarşı birmənalı şəkildə müxtəlif birliklərdə, təşkilatlarda birləşərək mübarizəni davam etdirirdilər.

Qeyd edək ki, Cənub-Qərbi Qafqazda ilk müstəqil türk respublikası «Ahıska hökuməti» (29 oktyabr, 30 noyabr 1918) qurulmuşdur. [1, s. 42]. Bu hökumət türk ordusunun Ahıska-Ahıləkəkdən çıxarılması ərəfəsində yarandı. Məhz bu səbəbdən də Ahıska hökuməti uzun müddət fəaliyyət göstərə bilmədi. Məlum olduğu kimi, həmin vaxtlar Rusiyanın Cənub-Qərbi Qafqaza hücumları ara vermirdi. Son dərəcə gərgin bir siyasi proses yaşanırdı. Belə bir məqamda hər hansı yeni yaranan hökumətin qalması, yaşaya bilməsi çox çətin idi. Doğrudur, hökumətin başçısı Ömər Faiq türk komandanlığından Ahıska bölgəsini tərk etməməyi xahiş etmişdi. Lakin ordu komandanı Yaqub Şevqi paşa vəziyyətin son dərəcə çıxılmaz olduğunu xüsusi vurğulayaraq Ahıska və Ahıləkək əhalisini əmin etmişdi ki, heç şeydən qorxmasınlar. Siyasət gündə bir qəlibə girir. Bundan sonra nəyin baş verəcəyini bilmək olmaz. Öz təşkilatları ətrafında sıx birləşib «sükunət və rahatlığa əhvali-ümumiyyətə intizar etsinlər» – demişdi [2].

Hadisələr çox dramatik karakter alırdı. Türk qoşunlarının adı çəkilən vilayətlərdən çıxarılması Cənub-Qərbi Qafqaz bölgəsində gərginlik yaratmışdı. Bu zaman erməni təvəlvizkarları vəziyyətdən istifadə edərək yeni torpaqlar zəbt etmək iddiasına düşdülər və onların əməlləri nəticəsində 1918-ci ilin axırı – 1919-cu ilin əvvəlində Ahıskada, Ahıləkəkdə və xüsusən Borçalıda Ermənistan-

Gürcüstan müharibəsi başlayır. Mudros müqaviləsinin şərtinə görə türk ordusu 1918-ci ilin dekabrında Ahıska və Ahıləkəkdən çıxır. Həmin vaxt, yəni dekabrın 4-5-də gürcülər Ahıskanı, ermənilər isə Ahıləkəyi işğal etdilər. Qafqazda öz geosiyasi məqsədlərini həyata keçirməyə çalışan ingilislər isə dekabrın 8-də Batumu tutdular. Beləliklə, bu türk torpaqları özünün ağırlarla dolu tarixi anlarını yaşayırdı. Gürcülər, ermənilər, ingilislər bu ərazilərə iddialarını gizlətmirdilər. Əhali isə savaşlarda acınacaqlı durum yaşayırdı. Parisdəki Azərbaycan nümayəndə heyəti özünün taleyüklü problemlərinə baxmayaraq, bu işğalçı aksiyalara qarşı öz etirazını bildirdi. «Qars vilayətinin belə acı taleyino Azərbaycan cümhuriyyəti adico izloyici kimi biganə yanaşa bilməz və yanaşmamalıdır» – deyərək kəskin bəyanat verdi [1, s. 111–115]. Lakin erməni və gürcü sovinistləri məkrli planlarından əl çəkmirdilər. Ahıska, Ahıləkək və Borçalını öz aralarında bölüşdürmək uğrunda mübarizə aparırdılar. Ümumiyyətlə, o dövrdə Cənub-Qərbi Qafqazdakı münaqişələrdə xaos hökm sürürdü.

Məlum olduğu kimi, ahıskalıları azərbaycanlıları arasında ən qədim zamanlardan ictimai-siyasi, iqtisadi-mədəni əlaqələr mövcud olmuşdur. 1829-cu ildə Rusiya və Türkiyə ilə Ahıska arasında mövcud olan gündəlik əlaqələr xeyli məhdudlaşdırıldı. Ona görə də ahıskalıları özlərinə məxsus etnomədəni adətlərini qoruyub saxlamaq, türk dünyası ilə əlaqələrini itirməmək üçün qonşuları azərbaycanlılarla və Azərbaycanla ünsiyyətə üstünlük verdilər. İstər Gürcüstan azərbaycanlıları, istərsə də Azərbaycanla yaşayan azərbaycanlı xadimləri də Ahıska türkləri ilə yaxından əməkdaşlıq edirdilər. Soykök eyniliyi, dil və din birliyi, əsrlər boyu birgə yaşayış ənənələri nəticədə azərbaycanlılarla ahıskalıları arasında mədəni-məişət və bir sıra ümumi cəhətlərin formalaşmasına səbəb olmuşdur. Ahıska türkləri ilə Türkiyə türkləri arasında hər cür əlaqələr kəsiləndikdən sonra Azərbaycan ziyalıları eyni türk kökündən olan ahıskalıları diqqətə daha da artırmışdır. Təsədüfi deyildir ki, XX əsrin birinci yarısında Ahıskada Azərbaycan dilində məktəblər açılmışdır. Onu da qeyd edək ki, burada ahıskalıları və azərbaycanlıları Azərbaycan dilində təhsil alıblar. Ahıska bölgəsində, hətta, Azərbaycan dilində qəzet nəşr olunub, Dövlət Dram Teatrı fəaliyyət göstərirdi. Azərbaycan dilində orta məktəbi bitirən ahıskalıları Bakı şəhərindəki ali məktəblərdə təhsillərini davam etdirmişlər. Adıgündə Gürcüstanın məşhur teatr xadimi azərbaycanlı İbrahim İsfahanlının qurulmasında «Altın Qaya» pyesi tamaşaya qoyulmuşdur ki, bu da o dövrdə çox şöhrət qazanmış tamaşalardan biri idi [3, s. 61–62].

Ahıskada yaşayan türklər öz mədəni-siyasi inkişafı sayəsində Gürcüstanda məskunlaşmış digər xalqlara böyük təsir göstərmişdilər.

Onu da qeyd edək ki, Ərzurum, Ərdəbil, Bəyazid, Dərbənd, Qars, Təbriz, Gəncə, Bakı kitabxanalarından müsadirə edilmiş əlyazmalar kimi, ahıskalıların da mədəni irsini əks etdirən əlyazmalar və kitablar da Peterburqa aparılmışdır. Müharibə nəticəsində əldə edilmiş həmin qənimətlər Rusiyada güclü şərqşünaslıq məktəbinin yaradılmasında az rol oynamamışdır.

1906-cı ildə burada Azərbaycanın «Difa» partiyasının bir qolunun yaranması və 1909-cu ildə Bakıda yerləşən «İslam Nəşri Maarif Cəmiyyəti»nin Qars şöbəsinin yaradılması ahıskalıların azadlıq mübarizəsinə mühüm təsir göstərir. 1914-cü ildə birinci Cahan müharibəsi başlayan kimi Rusiya hakimiyyət orqanları Ahıskada milli-azadlıq hərəkatını vəsədlənə salmaq üçün 150-dən çox tanınmış xadimi Sibirə sürgün etmişdir.

M. Kırzoğlu həmin hadisələrlə bağlı yazır ki, Bakıdakı «İslam Cəmiyyəti Xeyriyyəsi» Qarsdan icazə alaraq «22 000 hərbdə» qarşını ölümdən xilas edərək 1917-ci il qədər onları saxlayırlar [1, s. 554]. Erməni və gürcü milliyətçiləri ahıskalıların yaşadığı ərazidə xüsusilə tüğyan etməyə başlayır. Ahıskadan Türkiyəyə köçkün axını artarkən görkəmli ictimai xadim Ömər Faiq Nemanzadə öz soydaşları üçün 1916-cı ildən ianə toplamağa başlayır. [1, s. 555].

Belə qırğınlara qarşı Türkiyənin hərbi dəstələri seyrçi kimi qala bilməzdilər və 1918-ci ilin fevral-aprel aylarında Qarsı, Ərzurumu, Sarıqamışı ermənilərdən xilas edir. Sovetlərin elan etdiyi «xalqların öz müqəddaratını təyin etmək hüququna» inanan Ahıska türkləri erməni quldur dəstələrinin milli soyqırımı təhlükəsindən qurtarmaq üçün 1918-ci il aprelin 13-də Türkiyəyə birləşmək haqqında müraciət qəbul edirlər [31, s. 555].

Qafqazın ən ağır taleli və faciəli xalqlarından biri Ahıska türkləridir. Ahıskalıların uşağı da, böyüyü də Vətən həsrətindədir. Bu xalqın laylası Vətənə, elə məhəbbət üstündə köklənib. Odur ki, harada yaşasa da, özünü o torpağın övladı sayır, ona bağlı olduğunu sübuta yetirir.

Diqqəti cəlb edən, təqdirəlayiq faktlardan biri də zənnimizcə Ahıska türklərinin Azərbaycanca, bu xalqa tarixən bağlılığının bir daha xatırlanması, bu haqda xeyli faktların gətirilməsidir. Bu xalqların eyni qana, eyni dinə və dilə, eyni adət-ənənə ilə yanaşı, həm də eyni etnik psixologiyaya, milli mənlilik şüuruna, qürurə malik olması haqqında xeyli nümunələr gətirilir. Azərbaycanlıların XIX əsrdə Ahıskada, ahıskalıların Bakıda fəaliyyəti buna misaldır. Ürəyində iki xalqın amalını, qeyrətini yaşatmış, min bir əzablara düşər olmuş Ömər Faiq Nəmanzadə, görkəmli pedaqoqlar Furuq xanım Xocazadə, Şəfiqə xanım Əfəndizadə, Hədiyyə xanım Məhəmmədzadə, bütün elmi yaradıcılıqlarını Azərbaycan xalqına, onun inkişafına həsr etmiş görkəmli cərrah, professor Fuad Əfəndiyev, Azərbaycan EA-nın müxbir üzvü respublika Dövlət Mükafatı laureatı, professor Əbdürrəhman Gülləhmədov, Azərbaycanın əməkdar elm xadimi, professor Xaliq Gülləhmədov və onlarla başqaları Ahıska torpağının övladları olsalar da, özlərini həm də Azərbaycanın yetişdirməsi, bu xalqın övladları olduqları ilə daim fəxr etmişlər.

Müxtəlif dövrlərdə yazılan ədəbi və tarixi əsərlər hərsi bir dövrün tələblərini qoruyub saxlamaqla yanaşı, qarşılarına qoyduq məqsədləri oxucularına ötürə biliblər. Ömər Faiq Nəmanzadə Azərbaycan məmuru ədəbiyyatını işıqlandırarkən və ya "Molla Nəsrəddin" jurnalının səhifələrində daxili nəsillərini üzə çıxarmasa da, ömrünün axırında yazdığı xatirələrdə torpaq, vətən arzusunda olması özünü qabarıq surətdə göstərir.

Bu istiqamətdə az da olsa çalışan insanlar olub və bunun nəticəsi olaraq bir sıra kitablar işıq üzünə çıxmışdır. Bu kitablar yeni minillikdə yeni nəslin formalaşmasında xüsusi əhəmiyyət göstərəcək.

Böyük imperiyalar arasındakı müharibələrdə bu ərazi 1828-ci ildən Rusiya imperiyasına, 1921-ci ildən isə Gürcüstan SSR-ə daxil edildi. 20-30-cu illərdə Ahıska mahalında yeni maarif-mədəniyyət ocaqları yarandı və milli kadrlar yetişdi. Onların sırasında Ömər Faiq Nəmanzadə, Əhməd bəy Pəpinoğlu, Məmməd Zəki Dursunzadə, Osman Sərvər Atabəy, Məhəmməd Əlibəy, Avzal bəy, Əli Səbri, Məhəmməd Şeyxzadə kimi şəxsiyyətlər yetişdi. Ahıska – Adıgün teatrları bütün türk dünyasına bu xalqı tanıtdı. Bu isə Sovet imperiyasını çox narahat etdi. Odur ki, 1937-1939-cu illər arasında Stalin repressiyası ahıskalılarıdan yan keçmədi. Bir sıra ziyalılar, başda Ömər Faiq olmaqla repressiyaların qurbanı oldu. O, az işi kimisi, yaşı 60-70-dən yuxarı qoca dindarlar, mollalar Orta Asiyaya, Sibirə sürgün edildilər, öldürüldülər.

Azğır gəsbəsi Ahıskada böyük ziyalılar yetirməsi ilə fərqlənirdi. Böyük türk ziyalı Ömər Faiq Nəmanzadə bu köyün yetirməsidir. Ahıska türkləri Anadolu türkləri ilə Azərbaycan türkləri arasında bir mədəni keçid rolunu oynayırdı. Ahıska türkləri tarixən Azərbaycana bağlı olmuşlar. Azərbaycana doğma vətən münasibəti bəsləmişlər. Rus imperiyası onları vətənlərindən didərgin salanda Azərbaycana üz tutmaları bundan yaranmışdır. Həmin Ahıska türk ziyalı ailələrindən biri İbrahimzadə Kamal ailəsinə vətəndən didərgin salanda o, Tiflis şəhərinə gəlsə də, burada çox yaşaya bilmir. Gəncə şəhərinə üz tutur. Tezliklə Gəncənin nüfuzlu ağsaqqallarından birinə çevrilmiş Kamal Əfəndi adı ilə tanınmışdı. Sovet imperiyasının siyasətinin əleyhinə olaraq onun Əfəndi təxəllüsü türküyü gücləndirirdi. Bu ermənilərin və NKVD-nin diqqətindən yayınmırdı.

Kamal Əfəndinin böyük oğlu İbrahim Ahıskada dünyaya gəlir. Kiçik oğlu Zəki və qızı Anaxanım Gəncədə dünyaya göz açıblar. İbrahimzadənin nəslə vətən itkisini qəlbində cəkir. Azərbaycanlı övladlarının ruhuna doğma vətən kimi aşlayırlar. Paşa, İbrahim, Zəki və Anaxanım Azərbaycanda dogma vətəndəki kimi böyüyür, özlərini xoşbəxt hiss edirlər. Lakin ailənin türk ruhu ermənilərin və NKVD-nin gözündən yayınmırdı. Zəki deyir: "O vaxt beş yaşım olmasına baxmayaraq o, günü heç vaxt unuda bilmirəm. Əzəmətli, boylu - buxunlu, Gəncənin ağsaqqal atamın, ağbırçək anamın ağlaması, hönkürtüsü bizi uşaqları dəhşətə salırdı. Biz bu dəhşəti, insana qarşı amansızlığı və hörmətsizliyi heç cür təsəvvür edə bilməzdik. Bizim ailə ilə yük qatarmada Gəncənin nüfuzlu ailələrindən Şeyxzamanlılar və Sultanovlar da sürülmüşlər. Ağır şərait, Sibirin 50 dərəcə şaxtısı çox adamı məhəl etdi. Xəstələndi və donub ölənlər də oldu. [4. s. 241-245]

Ahıskalı türk ziyalıların xeyli hissəsinin həyat və yaradıcılığı əsasən Azərbaycanla, onun elmi, ictimai-siyasi və mədəni həyatı ilə bağlı olmuşdur. Bu baxımdan görkəmli yazıçı, ictimai xadim

Ömər Faiq Nəman-Zadənin, görkəmli pedaqoq adı Azərbaycan Cumhuriyyətinin elmi-pedaqoji ictimaiyyətinə yaxşı bələd olan və bütün yaradıcı həyatını azərbaycanlı qızların təhsilə yiyələnməsinə həsr edən Şəfiqə Xanım Əfəndizadənin, Adil və Fuad Əfəndiyevlərin, Azərbaycan elmində öz yerləri olan Azərbaycan EA müxbir üzvü, professor Əbdürrəhman Gülləhmədov və Xalis Gülləhmədovun adlarını çəkmək zənnimizcə kifayət edər. Adlarını çəkdiyimiz bu ziyalılar Ahıska yurdunun övladları olmaqla yanaşı, Azərbaycanı da özlərinin doğma vətəni saymış və məhz buna görə də ona vətən övladları kimi xidmət göstərmişlər. Azərbaycanda da onların övladlıq əməyinə yüksək qiymət verilmiş, adları əbədiləşdirilmişdir. Ömər Faiq Əli oğlu Nəman-Zadə 1872-ci ildə Ahıska bölgəsinin Azğır kəndində anadan olub. O, ilk təhsilini kənd camisində almış və anasının təklifi ilə 1882-ci ildə İstanbulda «Fatih» məktəbində davam etdirmişdir.

Yüzlərlə Ahıska övladı hələ XIX əsrdən Azərbaycanla bağlı olmuş, bu dildə təhsil alıb, onun elm-təhsil ocaqlarında vicdanla çalışmışlar. İstər Ahıskanın, istərsə də Azərbaycanın övladı sayılan, bu yolda min bir əzablara tuş gələn Ömər Faiq Nəman-Zadə, Azərbaycanın görkəmli cərrahı, professor Fuad Əfəndiyev, Azərbaycan Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, professor Xalis Gülləhmədov, görkəmli pedaqoq Şəfiqə xanım Əfəndizadə, xalqımızın hörmətli ziyalı qadınlarından olan maarifçi, pedaqoq Furuq xanım Xocazadə və onlarla başqaları əslində özlərinin bu iki xalqın övladı olduqlarını əməlləri ilə sübut etmişlər.

İnqilabi dünyagörüşlü ziyalı kimi yetişmiş Ömər Faiq maarif və mədəniyyət sahəsində Azərbaycanın demokratik ruhlu vətənpərvər oğullarına qarşı bəzən ömrünün axırına kimi biliyini və bacarığını xalqın azadlığı uğrunda mübarizəyə yönəltmişdir. [4. s. 209-213]

Ömər Faiq 1894-cü ildə Şəkidə ilk üsuli-cədid məktəbində dünyəvi elmlərdən dərslər almış və İstanbuldan gətirdiyi açıqfikirli əsərləri xalqa paylayıb oxutmuşdur. O, burada M.F. Axundovun «Müsyö Jordan dərviş Məstəli şah və «Cadükuni-Məşhur» pyesini səhnə üçün hazırlamış, Müsyö Jordan rolunda özü çıxış etmişdir. 1896-cı ilin yazında xəstəliyi ilə əlaqədar Ömər Gəncəyə, oradan da Hacıkəndə getmişdir. Orada İstanbuldan gəlmiş Məhəmməd Əfəndi ilə yaxından tanış olmuşdur. Ahıskada milli məktəb açmaq fikrinə düşən Ömər Tiflis maarif müdirinə ərizə yazır. Ondan isə «Lazımsa, şkolada (məktəbdə) oxudun, ayrıca türk məktəb olmaz» cavabını almışdır. Və sonra Tiflisdən müfti və şeyxülislama şikayətlənərək «Rusiyadakı türklərə Türkiyədəki rum və ermənilər arasında hüquqca böyük fərq olduğunu» söyləmişdir. O eyni zamanda «hər millətin mədəniyyətə və maariflənməsinə haqqı vardır və bu haqqı hər yerdə, hər zaman saxlamalıdır» demişdir.

1898-ci ildən 1900-cü ilə kimi Şəkidə cəmi məktəbində müəllim işləmişdir. Orada dini dərslərin tədrisini azaltmaqla hesab, coğrafiya, tarix və dil fənlərini tədris etdirmişdir. 1900-cü ildə Ömər Faiq ictimai həyatda fəal məşğul olmaq üçün Bakıya gəlmişdir. Bakı şəhərində milli məktəblərin yox dərəcəsində olduğunu, müsəlman xalqının acınacaqlı bir şəkildə yaşamasını görən Ömər Faiq «Əgər Tağıyevin açdığı Qız Məktəbini görməsəydim Bakının türk maarifi üzərinə qara bir cizgi çəkəcəkdim» demişdir. [2]

Ömər Faiq 1900-cü ildə Şamaxıya gəlmişdir. O, burada milli məktəbin təşkil edilməsində yaxından yardım etmiş, tarix, coğrafiya, hesab fənnindən və türk dilindən dərslər demişdir. O, 1903-cü ilin mart ayının 30-da nəşrə başlayan «Şərqi-Rus» qəzetində Məhəmməd ağa Şahtaxtı, Cəlil Məmmədquluzadə, Səməd ağa Qayıbov, Üzeyir Hacıbəyov, Rəşid İsmayilov, Əsəd Babayev, Yusif Əfəndizadə ilə bir yerdə işləməyə başlamışdır. Bu qəzet Qafqazda ilk dəfə nəşr olunan siyasi və ictimai gündəlik türk qəzeti olmuşdur.

Bir sıra maddi çətinliklərdən sonra 1906-cı ildə ilk dəfə «Molla Nəsrəddin» jurnalı nəşrə başlamışdır. Jurnalın təsis edilməsində və onun nəşrində Cəlil Məmmədquluzadə və Ömər Faiqın müstəsna rolu olmuşdur. 1911-ci ildə C.Məmmədquluzadə Tiflisə, jurnalın müvəqqəti redaktoru Məmmədəli Sidqiyyə göndərdiyi məktubda yazırdı: «Əzizim Məmmədəli! Bunu sənə əvvəllər də istəyi dim yazım ki, Faiq Əfəndi bundan sonra oranın sahib ixtiyarıdır, hərtərəfli».

Ömər Faiq 1920-ci ildə Gəncə Ziraat (kənd təsərrüfatı) Texnikumunun direktoru işləmişdir. O, 1920-1921-ci illərdə «Zəhmətkeşlərin gözü» jurnalının redaktoru, bir az sonra «Yeni fikir» redaksiya heyətinin üzvü seçilmişdir. Sonra Gürcüstanda müsəlman işləri üzrə komitənin sədri təyin edilmişdir. İnqilab illərində Ömər Faiq dafələrlə həbs edilib. O, 1923-cü ildə Azərbaycana təkrar gəlmiş və 1924-cü ildə Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığında işə düzəlmişdir. O dövrdə dərslərlərin

hazırlanmasına və onların çap edilməsinə yardım etmişdir.

Ömər Faiq Neman-Zadə 1937-ci ildə Stalin repressiyasının qurbanı olmuşdur. [5. s. 183]

Nəticə etibarilə Azərbaycan Cumhuriyyətinin prezidenti, Ulu Öndər Heydər Əliyevin 1990-cı illərdə Ahıska türklərinə dediyi sözü xatırlamaq yerinə düşər. "Ahıska Türkləri artıq 50 ildir ki, öz yerlərindən didərgin düşmüşlər. Bu qədər vaxt keçməsinə, bir neçə nəsil meydana gəlməsinə baxmayaraq, onlar yenə də öz torpaqlarına qayıtmaq istəyirlər. Biz bu arzuların da yerinə yetməsinə tərəfdarıq, eyni zamanda o vaxtadan onları öz ölkəmizdə saxlamağa hazırıq". [6]

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Fəhrettin M. K. Kars tarixi. I c., İstanbul. «Işık» matbaası, 1953, 608 s.
2. Qurbanov Ş., Rzayev S., Məmmədov K.. Ömər Faiq Nemanzadə. Bakı, Yazıçı, 1983.
3. Hacılı A., Poladoğlu A. Ahıska türk folkloru. Bakı, «Mütercim» 1998, 228 s.
4. Piriycv Allahverdi, Sevii Piriycva. Türk Dünyası və Ata Yurdum Ahıska. Bakı, "Tuna" 2003, 298 s.
5. Piriycva Sevil. Ahıska Türkləri Azərbaycanda (tarəxo, sosialmədəni həyatı). Bakı, "Elm", 2005, 264 s.
6. Махмудов Я. М. Взаимоотношения государств Аккоюнлу и Сефевидов с западноевропейскими странами (II половина XV начало XVII века). Баку; Издательство Бакинского университета, 1991. с. 264.
7. Əliyev H. Ə. Müstəqillik yollarında. I c., II c., Bakı, «Azərbaycan» nəşriyyatı, 1997, 558 s.

AZERBAIJAN HALK CUMHURİYET DÖNEMİNDE AHISKA BÖLGESİNDE SOYSAL-SIYASI VAZİYET, AZERBAIJAN'IN AHISKALI TÜRLERLE DESTEĞİ (1917-1920)

Özet

Makalede Ahıskalı Türklərin XX yüzünlün başlarında Azərbaycanla kültürel ilişkileri araştırılır. Ahıskalı Türk aydınlar Ömər Faiq Nemanzadə, Fürgət hanım Hocaşadə, Şefigə hanım Efednizadə, Hediye hanım Mehemedzadə, Fuad Alleddinov və b. Cumhuriyet döneminde Azərbaycandaki faaliyetlerinden bahis edilecektir. Ve Azərbaycan Cumhuriyyətinin dini bir dili bir Ahıskalı Türklərə desteği de özellikle incelenmiştir. Aynı zamanda makalede Azərbaycan edebiyatına Ahıskalı Türklərin katkısı araştırılır.

THE SOCIO-POLITICAL SITUATION IN AHISKA DURING THE AZERBAIJANI DEMOCRATIC REPUBLIC, THE ASSISTANCE OF AZERBAIJAN TO THE TURK SOF AHISKA (1917-1920)

Summary

The cultural relations of the Ahıska Turks with Azerbaijan in the XX century are investigated in the article. The activity of Ahıska intellectuals Omar Faiq Nemanzade, Furgat Khojzade, Shafiga Afandizade, Fuad Aladdinov and others will be spoken of. Especially, the care of Azerbaijan to the Ahıska turks has been investigated. At the same time, the gifts of the Ahıska turks to the Azerbaijan literature are investigated.

СОЦИАЛЬНО - ПОЛИТИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ А АХЫСКЕ ВО ВРЕМЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ, ПОМОЩЬ АЗЕРБАЙДЖАНА АХЫСКИНСКИМ ТУРКАМ (1917-1920)

Резюме

В статье исследуется в раннем возрасте XX века культурные отношения Ахыскинских турок с Азербайджанцами. Интеллигенция Ахыскинских турок Омер Фаик Неманзadə, Фюргет ханым Ходжаşadə, Шефика ханым Эфеднizadə, Хедие ханым Мехеммедзadə, Фуад Лладдинов и других будет говорится о их деятельности в период республики в Азербайджане. И в частности, была рассмотрена поддержка Азербайджанской Республики Ахыскинских турок. А так же расследуется вклад ахыскинских турок в литературу Азербайджана.